

Marcin Jurczyk*, Danuta Lalak**

*Uniwersytet Śląski w Katowicach [marcin.jurczyk@yahoo.co.uk];

** Uniwersytet Warszawski [dlalak@uw.edu.pl]

Agresywność młodzieży a negatywne zdarzenia życiowe w świetle badań porównawczych młodzieży przebywającej w zakładach poprawczych i licealistów

Abstrakt: W artykule przedstawiono analizę wyników badań przeprowadzonych wśród osób nieletnich przebywających w zakładach resocjalizacyjnych (stanowiących grupę kryterialną) oraz wśród młodzieży ze szkół licealnych pozostającej w zgodzie z normami prawnymi (stanowiących grupę kontrolną). Celem przeprowadzonych badań była analiza istniejących różnic i związków między negatywnymi zdarzeniami żywotnymi a ogólnym poziomem agresywności oraz jej wymiarami (agresją fizyczną, agresją werbalną, gniewem i wrogością). Zastosowane narzędzia badawcze to: Kwestionariusz ankiety oraz Kwestionariusz Agresji Bussa-Perry'ego. Badania miały charakter ilościowy. Analiza danych z wykorzystaniem testu t-Studenta oraz Chi-kwadrat wykazała szereg istotnych różnic w nasileniu ogólnego poziomu agresywności i jej wymiarów oraz w zakresie występowania negatywnych zdarzeń żywotnych między badanymi grupami. Analiza korelacji z wykorzystaniem współczynnika r-Pearsona między negatywnymi zdarzeniami żywotnymi a agresywnością (i jej wymiarami) ujawniła istotne związki między zmiennymi wyłącznie w grupie młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych. Z kolei analiza regresji w grupie osób nieletnich z zakładów resocjalizacyjnych wykazała, że najistotniejszymi predyktorami warunkującymi wzrost agresywności (i jej wymiarów) są negatywne zdarzenia życiowe dotyczące w pierwszej kolejności środowiska szkolnego. Istotne okazały się również czynniki dotyczące choroby własnej lub osób bliskich oraz bycie ofiarą przemocy w rodzinie lub bycie ofiarą przestępstwa.

Słowa kluczowe: Agresywność, negatywne zdarzenia życiowe, agresja, gniew, wrogość, nieletni, przestępczość, resocjalizacja.

Wprowadzenie

W dzisiejszych czasach młodzież doświadcza wielu sytuacji stresogennych, które przyczyniają się do nasilenia gniewu i agresji. Współczesną młodzież ze względu na różnorodność i bogactwo wrażeń płynących z otaczającego świata charakteryzuje większa podatność na doświadczenia życiowe oscylujące wokół różnorodnych negatywnych zdarzeń. Można do nich zaliczyć m.in. czynniki stresogenne dotyczące środowiska rodzinnego, wypadki, niepowodzenia szkolne, choroby czy choćby doświadczenia takie jak np. bycie ofiarą pobicia, wykorzystania seksualnego, bullingu, kradzieży, napadu. Odnosząc się do sytuacji trudnych Danuta Borecka-Biernat (2013, s. 229) zwraca uwagę na problem z ich klasyfikacją. Stanowią one bowiem grupę wewnętrznie zróżnicowaną. Na uwagę zasługują zwłaszcza te, w których jak twierdzi Maria Tyszkowa (1977, s. 211) wartości i dążenia jednostki podlegają zagrożeniu lub udaremnieniu przez innych ludzi. Najczęściej w wyniku szczególnych form oddziaływania przeciwnego lub tylko niezgodnego z dążeniami (celami) jednostki.

Zdarzenia traumatyczne narażają młodzież na ryzyko nasilenia stanów lękowych depresji, zaburzeń somatycznych. Na poziomie reaktywnym najczęściej pojawia się złość, agresja, zaburzenia zachowania, nadużywanie substancji psychoaktywnych. W bezpiecznych warunkach młodzież cierpiąca z powodu skomplikowanej traumy często przejawia zachowania agresywne (np. reaktywne epizody wściekłości, zachowania napastliwe lub destrukcyjne), które skutkują znaczącymi kosztami społecznymi, edukacyjnymi i ekonomicznymi (Foster, Jones 2005; Zakireh i in. 2008). Podobne stanowisko prezentuje National Research Council and Institute of Medicine (2002) trafnie podkreślając, że im więcej czynników ryzyka w życiu dziecka lub nastolatka, tym większe ryzyko nasilenia agresywności lub zachowań agresywnych. Ponadto w literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na czynniki zdrowotne, które w połączeniu z innymi czynnikami ryzyka, takimi jak niewydolność wychowawcza i niekorzystne warunki rodzinne, wiążą się z rozwojem agresywnych zachowań w dzieciństwie (Aresenault i in. 2002; Hodgins i in. 2001; Liu, Wuerker 2005).

Julian D. Ford i współpracownicy (2012) stwierdzają, że młodzież przebywająca w zakładach dla nieletnich często odznacza się skomplikowaną historią przebytych zdarzeń traumatycznych, co skutkuje znaczną liczbą problemów biopsychospołecznych prowadzących do agresywności reaktywnej. Traumatyczne doświadczenia wiążą się m.in. z nieprzystosowawczą nadpobudliwością, zaburzonym przetwarzaniem informacji, zaburzoną kontrolą impulsów oraz agresywnymi schematami poznawczymi. Podobne wyniki uzyskano w badaniu Karen N. Abram i in. (2004) oraz Juliana D. Forda i in. (2008), w których stwierdzono, że około 90% młodzieży z zakładów karnych dla nieletnich zgłosiło historię narażenia na co najmniej jedno potencjalnie traumatyczne zdarzenie.

Konflikty z rodzicami, nauczycielami oraz rówieśnikami stanowią dla młodzieży ważne źródło napięć emocjonalnych i osobistego zagrożenia (Jaworski 2000, s. 27–54; Cywińska 2013; Guskowska i in. 2001, s. 155–164; Polak 2010, s. 23–39; Ribner 2005; Borecka-Biernat 2006). Te licznie występujące problemy w relacjach międzyludzkich dla niektórych młodych ludzi bywają uciążliwe (Borecka-Biernat 2012, s. 86–87) i często sobie z nimi nie radzi. Badania Manoj K. Sharma oraz Palaniappan Marimuthu (2014) wykazały, że zachowanie agresywne wśród młodzieży związane jest m.in. z doświadczaniem przemocy fizycznej w rodzinie, negatywnym wpływem grupy rówieśniczej, problemami w szkole, problemami natury psychologicznej oraz negatywnym wpływem massmediów. Korespondujące wyniki badań uzyskał również Christopher Ferguson i współpracownicy (2009) na podstawie których stwierdzili, że stosowanie przemocy i agresji wśród młodzieży związane jest ze stałymi czynnikami ryzyka takimi jak grupa rówieśnicza, antyspołeczne cechy osobowości, depresja oraz obecność rodziców/opiekunów stosujących przemoc psychiczną. Podobnie Raymond R. Corrado oraz Lauren F. Freedmon (2011) podkreślają ważność takich czynników ryzyka jak: narażenie na przemoc, status społeczno-ekonomiczny rodziny, dysfunkcje wychowawcze, opóźnienia rozwojowe, zaburzenia poznawcze. Zwraca się również uwagę na pewne cechy osobowości powodujące obniżoną zdolność radzenia sobie w sytuacjach trudnych, nieradzenie sobie w szkole oraz negatywne praktyki rodzicielskie czy też postawy antyspołeczne rodziców.

Gerald Patterson i współpracownicy (1982) uzyskali wyniki sugerujące, że młodzież doświadczająca przemocy fizycznej i psychicznej w domu rodzinnym, często jako skutek modelowania zachowania stosowali agresję jako metodę radzenia sobie z sytuacjami trudnymi. Ponadto jak sugeruje Vera A. Lopez oraz Edmund T. Emmer (2002) stosowanie zachowań agresywnych może być sposobem na zdobycie popularności lub wysokiego statusu społecznego w grupie poprzez wykazanie władzy lub kontroli. Presja rówieśników może prowadzić do przejawów agresywnych zachowań ze strachu przed izolacją lub utratą pozycji społecznej.

Podobnie badania Grażyny Poraj oraz Magdaleny Poraj-Weder (2018) przeprowadzone wśród 201 osób w wieku 19–36 lat, wykazały, że rozwijaniu agresji sprzyja modelowanie agresji (obserwowanie agresji między rodzicami oraz doświadczanie przemocy ze strony rodziców, a w szczególności ojca). Uzyskano również wyniki sugerujące, że stosowanie określonych kar wiąże się z konkretnymi przejawami agresji fizycznej. Stosowana przemoc psychiczna w domu w postaci krzyków, straszenia, wyzwisk wykazała znaczące związki z wszystkimi wymiarami badanej agresywności (agresja fizyczna, agresja werbalna, gniew, wrogość, agresja ogólna).

Koncepcja agresji Arnolda H. Bussa i Marka Perry'ego z 1992 r. (Buss, Perry 1992) opiera się na teorii z 1957 r. (opracowali ją A.H. Buss i A.Durkee), która stanowiła przez wiele lat najpopularniejsze ujęcie i metodę badania agresji. Pomiędzy licznymi analizami, jakie przeprowadzono od tego czasu, teoria Bussa związana

z istotą agresji w zasadzie nie uległa zmianie (Gierowski, Grygoruk 2012, s. 50; Poraj, Poraj-Weder 2018, s. 162). Buss w swojej koncepcji definiuje agresję jako jednostkowy czyn oraz jako stałą właściwość przejawiającą się w skłonności do zachowań agresywnych. Agresję rozumianą jako czyn autor ujmuje w kategoriach reakcji dostarczającej innemu organizmowi szkodliwych bodźców. Natomiast agresję rozumianą jako indywidualną dyspozycję do agresywnego zachowania się Buss utożsamia z agresywnością i opisuje jako trwałą właściwość jednostki determinującą częste manifestowanie agresji w zachowaniu (Gierowski i in. 2012, s. 50; Kosewski 1977; Krahé 2006).

Ponadto Józef K. Gierowski oraz Justyna Grygoruk (2012, s. 50) zwracają uwagę, że koncepcja agresji Bussa proponuje rozgraniczenie reakcji agresji skierowanej na zewnątrz (przejawianej czynnie w stosunku do konkretnych osób) od reakcji wyrażającej się w formie wypowiedzi słownych i polegającej na przyjęciu zgeneralizowanej, negatywnej i podejrzliwej postawy w stosunku do otoczenia, którą określa jako wrogość. Ponadto autor ten traktuje reakcje emocjonalne (gniew) jako zmienne wpływające na przebieg zachowania agresywnego. Buss wymienia więc trzy terminy odnoszące się do trzech aspektów agresywnego zachowania – reakcję zewnętrzną (agresję), postawę (wrogość) i reakcję emocjonalną (gniew). Agresja rozumiana jest jako pojedynczy akt zachowania, który może być spowodowany takim czynnikiem, jak frustracja. Reakcja agresywna stanowi tu dokuczliwy, niepożądany dla ofiary bodziec i zachodzi w procesie interakcji między ludźmi. Według Bussa, może się ona przejawiać pod postacią agresji gniewnej lub instrumentalnej, fizycznej lub słownej, bezpośredniej lub pośredniej czy też czynnej (poprzez podjęcie działania agresywnego) lub biernej (poprzez zaniechanie reakcji). Gniew dotyczy natomiast reakcji fizjologicznych organizmu, towarzyszy mu nieprzyjemne napięcie, posiada właściwości napędowe intensyfikujące agresję. Zredukowanie tego napięcia podczas wybuchu wściekłości przynosi jednostce ulgę. Reasumując A. H. Bussa uznaje się za twórcę klasycznej definicji agresji, który rozumiał ją jako reakcję dostarczającą szkodliwych bodźców innemu organizmowi. Definicję tę rozbudowano jednak o dwa istotne elementy: intencje działań agresywnych oraz unikanie szkody. Tym samym za agresję uznaje się zarówno działania, jak i myśli oraz agresywne życzenia, a także brak działania, które w konsekwencji nieudzielenia pomocy powoduje różnorodne szkody. W niniejszym opracowaniu przyjęto podział zachowań agresywnych według powyższej koncepcji A. Bussa (1992).

Cel badań

Celem przeprowadzonych badań była analiza istniejących różnic i związków między negatywnymi zdarzeniami życiowymi (zmienne niezależne) a agresywnością (zmienna zależna) przejawianą w formie agresji fizycznej, agresji werbalnej,

wyrażaną gniewem i wrogością. Badania miała charakter porównawczy i zostały przeprowadzone w dwóch grupach młodzieży: z zakładów resocjalizacyjnych stanowiących grupę kryterialną oraz uczniów liceów ogólnokształcących tworzących grupę kontrolną.

W nawiązaniu do celu badań postawiono cztery hipotezy badawcze dotyczące różnic w nasileniu badanych zmiennych (H1 i H2), korelacji między zmiennymi (H3) oraz regresji między badanymi zmiennymi (H4). Oto one:

H1: Badane grupy młodzieży (kryterialna vs kontrolna) istotnie różnicuje ogólny poziom agresywności (i jej wymiarów);

H2: Badane grupy młodzieży (kryterialna vs kontrolna) istotnie różnicuje nasilenie negatywnych zdarzeń życiowych;

H3: Negatywne zdarzenia życiowe wykazują znaczący związek z agresywnością (i jej wymiarami) w obydwu badanych grupach młodzieży;

H4: Negatywne zdarzenia życiowe istotnie przewidują wzrost poziomu agresywności (i jej wymiarów) w obydwu badanych grupach młodzieży.

W celu udzielenia odpowiedzi na postawione hipotezy badawcze wykonano analizy statystyczne przy użyciu pakietu IBM SPSS Statistics 22.

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 266 nastolatków. Badania przeprowadzono w czterech zakładach poprawczych dla nieletnich oraz dwóch liceach ogólnokształcących. Przebadano 133 wychowanków zakładów poprawczych (52 dziewczęta i 81 chłopców) oraz 133¹ licealistów (66 dziewcząt i 67 chłopców) w wieku 16–18 lat.

Narzędzia

Na potrzeby prowadzonych badań opracowana została ankieta składająca się z dwóch części. Pierwsza (metryczka) obejmuje pytania o zmienne socjodemograficzne, takie jak: płeć, wiek, wykształcenie oraz status rodzinny. Druga natomiast obejmowała pytania dotyczące negatywnych zdarzeń życiowych występujących w życiu badanej młodzieży w ciągu ostatnich trzech lat od chwili badania. Uwzględniono następujące kategorie negatywnych zdarzeń życiowych:

- a) Śmierć rodziców lub rodzeństwa (SRR),
- b) Choroba własna lub osób bliskich (CWB),
- c) Karalność sądowa rodziców lub rodzeństwa (KSRR),
- d) Bycie ofiarą przemocy w rodzinie lub bycie ofiarą przestępstwa (OP),

.....

¹ Liczba kwestionariuszy przeprowadzonych w grupie kontrolnej była początkowo wyższa, do dalszych analiz wylosowano grupę odpowiadającą liczebnością grupie młodzieży resocjalizowanej.

- e) Nagła zmiana szkoły, zawieszenie w prawach ucznia w szkole, wyrzucenie ze szkoły, powtarzanie klasy, szykanowanie ze strony nauczycieli (NZS),
- f) Rozwód rodziców, utrata pracy przez jednego z rodziców, nagła zmiana zamieszkania (NZR),
- g) Negatywne zdarzenia życiowe dotyczące grupy rówieśniczej (odrzućenie przez grupę rówieśniczą, nieszczęśliwe zauroczenie – NZGR).

W badaniu wykorzystano również Kwestionariusz Agresji A.H. Bussa i M. Perry'ego (*Buss-Perry Aggression Questionnaire Scale, AQ*) służący do oceny stopnia nasilenia agresywności oraz form w jakich jest przejawiana (agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu i wrogości).

Wyniki

Statystyki opisowe badanych zmiennych

Charakterystykę badanych zmiennych rozpoczęto od statystyk opisowych – określono średnią, odchylenie standardowe i medianę. Test rozkładu badanych zmiennych wykazał, że rozkłady są parametryczne. Następnie w celu analizy istniejących różnic między badanymi zmiennymi wykorzystano parametryczny test t-Studenta oraz Chi-kwadrat. Wykorzystując współczynnik korelacji r-Pearsona określono istniejące zależności między badanymi zmiennymi w podziale na grupy. W końcowych analizach posłużono się metodą regresji krokowej w celu wyodrębnienia najistotniejszych negatywnych zdarzeń życiowych najistotniej przewidujących nasilenie zmiennej zależnej (agresywność i jej wymiary).

Analizując uzyskane dane zawarte w tabeli 1 można stwierdzić, że przynależność do grupy (młodzież przestępcza – grupa kryterialna, młodzież licealna – grupa kontrolna) istotnie różnicuje osoby badane względem wszystkich skal agresywności. Średni wynik agresywności ogólnej oraz jej poszczególnych wymiarów istotnie różnicuje badane grupy młodzieży ($p < 0,01$). W grupie kryterialnej średni wynik agresji fizycznej wyniósł 30,50 ($SD = 7,80$); agresji werbalnej 17,71 ($SD = 4,12$); gniewu 23,37 ($SD = 6,44$); wrogości 25,21 ($SD = 7,48$); agresji ogólnej 96,81 ($SD = 21,89$). Z kolei w grupie kontrolnej średni wynik agresji fizycznej wyniósł 19,45 ($SD = 7,61$); agresji werbalnej 15,14 ($SD = 4,09$); gniewu 18,27 ($SD = 6,51$); wrogości 21,60 ($SD = 7,38$); agresji ogólnej 74,46 ($SD = 20,29$).

Dane zaprezentowane w tabeli 1 dały podstawy do przyjęcia hipotezy pierwszej (H1) zakładającej, że badane grupy młodzieży (kryterialna vs kontrolna) istotnie różnicuje ogólny poziom agresywności (i jej wymiarów). Potwierdzenie tejże hipotezy uzyskano względem każdego wymiaru agresywności (agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu, wrogości) oraz agresji ogólnej z ich istotnym wyższym nasileniem w grupie młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych.

Tabela 1. Statystyki opisowe oraz analiza różnic badanych wymiarów agresywności w obu badanych grupach

Grupa		Agresja fizyczna	Agresja werbalna	Gniew	Wrogość	Agresja ogólna
Grupa kryterialna N = 133	M	30.50	17.71	23.37	25.21	96.81
	Mediana	30.00	18.00	24.00	25.00	98.00
	SD	7.80	4.12	6.44	7.48	21.89
Grupa kontrolna N = 133	M	19.45	15.14	18.27	21.60	74.46
	Mediana	18.00	15.00	17.00	22.00	74.00
	SD	7.61	4.09	6.51	7.38	20.29
Ogółem N = 266	M	24.97	16.42	20.82	23.40	85.63
	Mediana	25.00	16.00	21.00	24.00	84.00
	SD	9.47	4.29	6.95	7.63	23.85
Wartość p dla testu T		<0,01	<0,01	<0,01	<0,01	<0,01

N – liczba osób; M – średnia; SD – odchylenie standardowe; p – poziom istotności.

W dalszej kolejności sprawdzono czy występowanie negatywnych zdarzeń życiowych istotnie różnicuje badane grupy młodzieży. Uzyskane wyniki (tab. 2) wykazały, że średnia występowania większości analizowanych negatywnych zdarzeń życiowych istotnie ($p < 0,01$) różnicuje badane grupy młodzieży.

Tabela 2. Statystyki opisowe oraz analiza różnic negatywnych zdarzeń życiowych w obu badanych grupach

Grupa		SRR	CWB	KSRR	OP	NZS	NZR	NZGR
Grupa kryterialna N = 133	M	0,39	0,91	0,91	0,42	1,27	0,98	0,46
	Mediana	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00
	SD	0,58	0,93	0,94	0,58	0,87	0,90	0,54
Grupa kontrolna N = 133	M	0,09	0,84	0,11	0,12	0,08	0,27	0,58
	Mediana	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00
	SD	0,32	0,96	0,38	0,32	0,34	0,57	0,62
Ogółem N = 266	M	0,24	0,87	0,51	0,27	0,68	0,62	0,52
	Mediana	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	SD	0,49	0,94	0,82	0,49	0,89	0,83	0,59
Wartość p dla testu T		<0,01	0,51	<0,01	<0,01	<0,01	<0,01	0,09

N – liczba osób; M – średnia; SD – odchylenie standardowe; p – poziom istotności.

Analiza uzyskanych ogólnych wyników wykazała szereg różnic istotnych statystycznie między badanymi grupami. Dane te informują, że większa liczba negatywnych zdarzeń życiowych występuje wśród młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych. Statystycznie istotną różnicę między badanymi grupami stwierdzono względem negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących śmierci rodziców oraz rodzeństwa ($p < 0,01$); karalności sądowej rodziców i rodzeństwa ($p < 0,01$); bycie ofiarą; środowiska szkolnego oraz środowiska rodzinnego. Brak istotnych różnic między badanymi grupami otrzymano w odniesieniu do dwóch negatywnych zdarzeń życiowych: choroby własnej lub osób bliskich ($p = 0,51$) oraz negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących grupy rówieśniczej ($p = 0,09$).

Na podstawie uzyskanych danych (tab. 2) istnieją podstawy do częściowego przyjęcia hipotezy drugiej (H2) zakładającej, że badane grupy młodzieży istotnie różnicuje nasilenie negatywnych zdarzeń życiowych. Potwierdzenie postawionej hipotezy odnaleziono względem pięciu z siedmiu rodzajów badanych negatywnych zdarzeń życiowych.

Brak potwierdzenia postawionej hipotezy stwierdzono względem dwóch negatywnych zdarzeń życiowych oscylujących wokół choroby własnej lub osób bliskich oraz dotyczących grupy rówieśniczej. Dane te, dają podstawy aby sądzić, że tego typu zdarzenia życiowe na podobnym poziomie występują w obydwu grupach badanej młodzieży.

Analiza szczegółowa (tab. 3) każdego negatywnego zdarzenia życiowego w obu badanych grupach z wykorzystaniem testu chi-kwadrat pozwoliła uzyskać informacje dotyczące występowania istotnych statystycznie różnic oraz liczby osób wskazujących na konkretne negatywne zdarzenie życiowe.

Analiza testem Chi-kwadrat wykazała szereg różnic istotnych statystycznie, które informują, że więcej negatywnych zdarzeń życiowych występuje wśród młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych. Najsilniejsza wartość współczynnika zależności *Phi* informuje, że zdecydowanie częściej wśród badanych z zakładów poprawczych występuje negatywne zdarzenie życiowe dotyczące powtarzania klasy. Umiarkowanie zróżnicowane współczynniki występujących różnic między badanymi grupami młodzieży (z ich istotną przewagą występowania w grupie kryterialnej) stwierdzono względem negatywnych zdarzeń dotyczących śmierci matki, śmierci ojca, śmierci brata lub siostry, rozvodu rodziców, utraty pracy przez jednego z rodziców, karalności sądowej jednego z rodziców, karalności sądowej rodzeństwa, bycia ofiarą przemocy w rodzinie, nagłej zmiany zamieszkania, zawieszenia w prawach ucznia w szkole, wyrzucenia ze szkoły, powtarzania klasy (drugoroczności) oraz bycia ofiarą przestępstwa. W grupie kontrolnej istotnie statystyczną ($p = 0,001$) różnicę stwierdzono względem występowania braku negatywnych zdarzeń życiowych. Uzyskane dane przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Rozkład liczbowy i procentowy wskaźników negatywnych zdarzeń życiowych w grupie kryterialnej i kontrolnej z uwzględnieniem poziomu istotności występujących różnic

Negatywne zdarzenia życiowe		Grupa		Ogółem
		Kryterialna N = 133	Kontrolna N = 133	
Śmierć matki	n	8	2	10
	%	6.0%	1.5%	3.8%
		$p = 0,05, \Phi = 0,19, x^2 = 3,74$ (df = 1)		
Śmierć ojca	n	26	8	34
	%	19.5%	6.0%	12.8%
		$p = 0,001, \Phi = 0,20, x^2 = 10,93$ (df = 1)		
Śmierć brata/siostry	n	18	3	21
	%	13.5%	2.3%	7.9%
		$p = 0,001, \Phi = 0,21, x^2 = 11,63$ (df = 1)		
Rozwód rodziców	n	51	12	63
	%	38.3%	9.0%	23.7%
		$p < 0,001, \Phi = 0,35, x^2 = 31,64$ (df = 1)		
Utrata pracy przez jednego z rodziców	n	35	18	53
	%	26.3%	13.5%	19.9%
		$p = 0,009, \Phi = 0,16, x^2 = 6,81$ (df = 1)		
Karalność sądowa jednego z rodziców	n	39	3	42
	%	29.3%	2.3%	15.8%
		$p < 0,001, \Phi = 0,37, x^2 = 36,64$ (df = 1)		
Karalność sądowa rodzeństwa	n	31	8	39
	%	23.3%	6.0%	14.7%
		$p < 0,001, \Phi = 0,24, x^2 = 15,89$ (df = 1)		
Bycie ofiarą przemocy w rodzinie	n	38	12	50
	%	28.6%	9.0%	18.8%
		$p < 0,001, \Phi = 0,25, x^2 = 16,65$ (df = 1)		
Nagła zmiana zamieszkania	n	45	6	51
	%	33.8%	4.5%	19.2%
		$p < 0,001, \Phi = 0,37, x^2 = 36,90$ (df = 1)		
Zawieszenie w prawach ucznia w szkole	n	19	2	21
	%	14.3%	1.5%	7.9%
		$p < 0,001, \Phi = 0,24, x^2 = 14,94$ (df = 1)		

Negatywne zdarzenia życiowe		Grupa		Ogółem
		Kryterialna N = 133	Kontrolna N = 133	
Wyrzucenie ze szkoły	n	40	0	40
	%	30.1%	0.0%	15.0%
		$p < 0,001, \Phi = 0,42, \chi^2 = 47,08$ (df = 1)		
Powtarzanie klasy	n	98	2	100
	%	73.7%	1.5%	37.6%
		$p < 0,001, \Phi = 0,75, \chi^2 = 147,68$ (df = 1)		
Bycie ofiarą przestępstwa	n	19	4	23
	%	14.3%	3.0%	8.6%
		$p = 0,001, \Phi = 0,20, \chi^2 = 10,71$ (df = 1)		
Brak negatywnych zdarzeń	n	1	14	15
	%	0.8%	10.5%	5.6%
		$p = 0,001, \Phi = -0,21, \chi^2 = 11,94$ (df = 1)		

N, n – liczba badanych; χ^2 – Chi-kwadrat; Φ – współczynnik fi; % – procent badanych; p – poziom istotności.

Brak istotnych różnic między badanymi grupami stwierdzono względem negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących własnej choroby ($p = 0,24$), choroby członka rodziny ($p = 0,22$), choroby innej bliskiej osoby np. przyjaciela/kuzyna ($p = 0,25$), szykanowania ze strony nauczycieli ($p = 0,16$), odrzucenia przez grupę rówieśniczą ($p = 0,13$), oraz nieszczęśliwego zauroczenia ($p = 0,27$).

Opierając się na uzyskanych danych procentowych wskazań występowania danego negatywnego zdarzenia można stwierdzić, że najczęściej występującym zdarzeniem w grupie młodzieży z zakładów poprawczych jest powtarzanie klasy ($n = 98$; 73,7%), choroba członka rodziny ($n = 62$; 46,6%), nieszczęśliwe zauroczenie ($n = 54$; 40,6%) oraz rozwód rodziców ($n = 51$; 38,3%). Z kolei w grupie kontrolnej do najczęściej występujących negatywnych zdarzeń życiowych zaliczyć można: nieszczęśliwe zauroczenie ($n = 63$; 47,4%), chorobę członka rodziny ($n = 52$; 39,1%), własną chorobę ($n = 33$; 24,8%) oraz chorobę innej bliskiej osoby ($n = 27$; 20,3%).

Warto również zauważyć, że w grupie kontrolnej nie wystąpiło w ogóle negatywne zdarzenie życiowe oscylujące wokół wyrzucenia ze szkoły. W grupie kryterialnej wyłącznie jedna osoba zadeklarowała brak negatywnych zdarzeń życiowych.

Związki między badanymi zmiennymi

W dalszym toku badań starano się ustalić istniejące zależności między występującymi negatywnymi zdarzeniami życiowymi w badanych grupach młodzieży a agresywnością przejawianą w formie agresji fizycznej, agresji werbalnej, wyrażającą się gniewem, wrogością oraz agresją ogólną. W tym celu wykorzystano współczynnik *r*-Pearsona mając na celu zbadanie występujących związków między badanymi zmiennymi (tab. 4).

Tabela 4. Negatywne zdarzenia życiowe a agresywność w badanych grupach młodzieży

Grupa			Agresja fizyczna	Agresja werbalna	Gniew	Wrogość	Agresja ogólna
Kryterialna N = 133	Negatywne zdarzenia życiowe	R	0,32**	,036**	0,34**	0,28**	0,29**
Kontrolna N = 133	Negatywne zdarzenia życiowe	R	0,08	0,18	0,22	0,27	0,5

N – liczba osób; ** korelacja na poziomie 0,01 (obustronnie); R – korelacja *r*-Pearsona; *p* – poziom istotności.

Analiza uzyskanych wyników (tab. 4) pozwala stwierdzić, że agresja fizyczna ($R = 0,31$; $p < 0,01$), agresja werbalna ($R = 0,36$; $p < 0,01$), gniew ($R = 0,34$; $p < 0,01$), wrogość ($R = 0,28$; $p < 0,01$) oraz ogólny poziom agresywności ($R = 0,29$; $p < 0,01$) są w istotnej dodatniej relacji z negatywnymi zdarzeniami życiowymi w grupie kryterialnej. Powyższy wynik upoważnia do stwierdzenia: im więcej negatywnych zdarzeń życiowych wśród młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych, tym względnie wyższy poziom agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu, wrogości oraz ogólnego poziomu agresywności. W grupie kontrolnej nie stwierdzono żadnych istotnych korelacji między badanymi zmiennymi ($p > 0,05$).

W celu szczegółowego sprawdzenia istniejących zależności zachodzących między negatywnymi zdarzeniami życiowymi a agresywnością (jej wymiarami) w stosunku do młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych, jak i uczniów z liceów ogólnokształcących obliczono współczynnik *r*-Pearsona. Uzyskane wyniki przedstawiono w tabelach 5–6.

Tabela 5. Analiza zależności między zmiennymi w grupie kryterialnej

Grupa kryterialna N = 133		Agresja fizyczna	Agresja werbalna	Gniew	Wrogość	Agresja ogólna
SRR	R	0,15	0,02	0,06	0,06	0,09
CWB	R	0,36**	0,32**	0,24**	0,26**	0,35**
KSRR	R	0,17*	0,23**	0,23**	0,12	0,21*
OP	R	-0,05	0,06	-0,11	-0,06	-0,06
NZS	R	0,32**	0,29**	0,34**	0,19*	0,34**
NZR	R	0,08	0,17	0,13	0,12	0,14
NZGR	R	0,06	0,22**	0,24**	0,27**	0,23**

N – liczba osób; R – wartość współczynnika r-Pearsona; ** korelacja jest istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie); * korelacja jest istotna na poziomie 0,05 (dwustronnie).

W świetle uzyskanych wyników dotyczących grupy kryterialnej stwierdzić można, że:

- wyższemu nasileniu negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących choroby własnej lub osób bliskich odpowiada przeciętnie wyższe nasilenie agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu, wrogości oraz agresji ogólnej;
- wyższemu nasileniu negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących karalności sądowej rodziców i rodzeństwa odpowiada przeciętnie wyższe nasilenie agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu, wrogości oraz ogólnego nasilenia agresywności;
- wyższemu nasileniu negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących środowiska szkolnego odpowiada przeciętnie wyższe nasilenie agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu, wrogości oraz agresji ogólnej;
- wyższemu nasileniu negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących grupy rówieśniczej odpowiada przeciętnie wyższe nasilenie agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu, wrogości oraz agresji ogólnej.

Brak istotnych korelacji w grupie kryterialnej stwierdzono względem negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących śmierci rodziców lub rodzeństwa, bycie ofiarą przestępstwa lub nadużycia oraz środowiska rodzinnego.

Na podstawie uzyskanych danych (tab. 6) dotyczących grupy kontrolnej zaobserwowano tylko jedną słabą dodatnią korelację istotną statystycznie informującą, że wraz ze wzrostem negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących bycia ofiarą przestępstwa lub nadużycia względnie wzrasta nasilenie agresji werbalnej.

Tabela 6. Analiza zależności między zmiennymi w grupie kontrolnej

Grupa kontrolna N = 133		Agresja fizyczna	Agresja werbalna	Gniew	Wrogość	Agresja ogólna
SRR	R	0,01	-0,09	-0,01	-0,01	-0,02
CWB	R	-0,02	0,07	0,01	0,01	0,04
KSRR	R	0,04	-0,03	0,04	0,04	0,02
OP	R	-0,10	0,19*	-0,10	-0,10	-0,16
NZS	R	-0,10	-0,06	-0,15	-0,15	-0,16
NZR	R	-0,13	0,01	-0,01	-0,01	-0,07
NZGR	R	-0,13	-0,10	-0,03	-0,03	-0,12

N – liczba osób; R – wartość współczynnika r-Pearsona; ** Korelacja jest istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie); * Korelacja jest istotna na poziomie 0,05 (dwustronnie).

Na podstawie uzyskanych danych (tab. 5–6) nie udało się w całości potwierdzić postawionej hipotezy trzeciej (H3) zakładającej, że negatywne zdarzenia życiowe wykazują znaczący związek z agresywnością (jej wymiarami) w obydwu badanych grupach młodzieży.

Jak wykazały zgromadzone wyniki znaczną liczbę istotnych korelacji uzyskano w grupie kryterialnej w odniesieniu tylko do części badanych negatywnych zdarzeń życiowych. Z kolei w grupie kontrolnej uzyskano wyłącznie jedną korelację o słabym nasileniu.

Analiza regresji między zmiennymi

Przedmiotem dalszych dociekań uczyniono sprawdzenie istniejących zależności między badanymi zmiennymi w modelu regresji. Metoda ta umożliwiła wyselekcjonowanie tylko tych zmiennych (negatywnych zdarzeń życiowych), które w istotny sposób przewidują nasilenie agresywności (jej wymiarów) wśród młodzieży z grupy kryterialnej i kontrolnej.

W grupie kontrolnej analiza istotności współczynników regresji w modelu odnoszącego się do każdego wymiaru agresywności i jej ogólnego poziomu wykazała brak dopasowania modelu do danych ($p > 0,05$). Daje to podstawy aby sądzić, że negatywne zdarzenia życiowe nie przewidują istotnie nasilenia ogólnego poziomu agresywności ani też każdego z jej wymiarów. Tym samym, dalsze analizy wykonano wyłącznie względem młodzieży z grupy kryterialnej.

Na podstawie przeprowadzonej analizy regresji (tab. 7) stwierdzono, że w modelu 1 znalazły się dwie zmienne mające istotny udział w nasileniu agresywności przejawianej w formie agresji fizycznej. Zaproponowany model okazał się być dobrze dopasowany do danych $F(2,262) = 53,34$; $R^2 = 0,372$; $p < 0,001$. Powyższe predyktory wyjaśniają 37% wariancji zmiennej agresja fizyczna. Uzyskany wynik regresji pozwala stwierdzić, że negatywne zdarzenia życiowe dotyczące środowiska szkolnego ($Beta = 0,189$; $p = 0,004$) takie jak nagła zmiana szkoły, zawieszenie w prawach ucznia w szkole, wyrzucenie ze szkoły, powtarzanie klasy, szykanowanie ze strony nauczycieli oraz negatywne zdarzenia życiowe dotyczące choroby własnej lub osób bliskich ($Beta = 0,123$; $p = 0,012$) istotnie przewidują nasilenie agresji fizycznej wśród młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych.

W odniesieniu do zmiennej agresja werbalna w modelu 2 znalazły się dwa predyktory, wyjaśniające w sumie 19% wariancji agresja werbalna. Model okazał się być dobrze dopasowany do danych $F(2,261) = 16,527$; $R^2 = 0,190$; $p < 0,001$. Analiza wariancji w każdym przypadku okazała się być istotna statystycznie $p < 0,001$. Standaryzowane współczynniki regresji w modelu wykazały dwa związki istotne statystycznie, dające podstawy do stwierdzenia, że negatywne zdarzenia życiowe dotyczące środowiska szkolnego ($Beta = 0,180$; $p = 0,017$) takie jak nagła zmiana szkoły, zawieszenie w prawach ucznia w szkole, wyrzucenie ze szkoły, powtarzanie klasy, szykanowanie ze strony nauczycieli oraz negatywne zdarzenia życiowe dotyczące choroby własnej lub osób bliskich ($Beta = 0,160$; $p = 0,004$) istotnie przewidują nasilenie agresji werbalnej wśród młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych.

W odniesieniu do zmiennej gniew w modelu 3 uwzględniono trzy predyktory wyjaśniające 24% wariancji zmiennej gniew. Model jest dobrze dopasowany do danych $F(3,260) = 17,971$; $R^2 = 0,243$; $p < 0,001$. Analiza wariancji w trzech przypadkach okazała się być istotna statystycznie $p < 0,001$. Otrzymany wynik regresji pozwala stwierdzić, że negatywne zdarzenia życiowe dotyczące środowiska szkolnego ($Beta = 0,194$; $p = 0,008$) takie jak nagła zmiana szkoły, zawieszenie w prawach ucznia w szkole, wyrzucenie ze szkoły, powtarzanie klasy, szykanowanie ze strony nauczycieli; negatywne zdarzenia życiowe dotyczące choroby własnej lub osób bliskich ($Beta = 0,145$; $p = 0,008$) oraz negatywne zdarzenia życiowe dotyczące (Beta = 0,134; $p = 0,019$) doświadczenia przemocy w rodzinie oraz bycia ofiarą przestępstwa istotnie przewidują nasilenie gniewu wśród młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych.

W odniesieniu do zmiennej wrogość analiza regresji wykazała, że w modelu 4 znalazł się wyłącznie jeden predyktor. Model okazał się być dobrze dopasowany do danych $F(1,262) = 9,484$; $R^2 = 0,088$; $p < 0,001$. Uzyskane informacje dały podstawy do stwierdzenia, iż powyższy predyktor wyjaśnia 9% wariancji zmiennej wrogość. Uzyskany wynik pozwala sądzić, że negatywne zdarzenia życiowe dotyczące choroby własnej lub osób bliskich ($Beta = 0,117$; $p = 0,048$) istotnie przewiduje nasilenie postawy wrogości wśród młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych.

Tabela 7. Oszacowania współczynników regresji krokowej względem wymiarów agresywności w grupie kryterialnej

Model	Zmienne	Współczynniki niestandardyzo- wane		Współczynniki standaryzowane	p
		B	Błąd standardowy	Beta	
Agresja fizyczna					
1	(Stała)	35,37	2,27		0.000
	NZS	2,005	0,698	0,189	0,004
	CWB	1,234	0,489	0,123	0,012
Agresja werbalna					
2	(Stała)	20,936	1,484		0,000
	NZS	0,863	0,360	0,180	0,017
	CWB	0,725	0,160	0,160	0,004
Gniew					
3	(Stała)	30,740	2,368		0,000
	NZS	1,508	0,565	0,194	0,008
	CWB	1,061	0,396	0,145	0,008
	OP	1,877	0,794	0,134	0,019
Wrogość					
4	(Stała)	32,143	2,175		0,000
	CWB	0,942	0,374	0,117	0,048
Agresja ogólna					
5	(Stała)	114,828	7,740		0,000
	NZS	5,099	1,880	0,191	0,004
	CWB	3,868	1,316	0,154	0,007

B – niestandardyzowany współczynnik regresji; Beta (β) – standaryzowany współczynnik regresji, p – poziom istotności.

Uzyskane wyniki odnośnie ogólnego poziomu agresywności wykazały, że w modelu 5 znalazły się dwa predyktory wyjaśniające 29% wariancji. Model okazał się być dobrze dopasowany do danych $F(2,261) = 27,364$; $R^2 = 0,285$; $p < 0,001$ ponieważ analiza wariancji w obu przypadkach okazała się być istotna statystycznie $p < 0,001$. Standaryzowane współczynniki regresji w modelu wykazały umiarkowany związek istotny statystycznie, który informuje, że u osób z zakładów resocjalizacyjnych wzrost ogólnego poziomu agresywności warunkowany jest

poprzez doświadczanie negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących środowiska szkolnego ($Beta = 0,191$; $p = 0,004$) oraz negatywnych zdarzeń życiowych dotyczących choroby własnej lub osób bliskich ($Beta = 0,154$; $p = 0,007$).

Należy zauważyć, że negatywne zdarzenia życiowe dotyczące środowiska szkolnego przewidują istotnie wzrost agresji fizycznej, agresji werbalnej, gniewu i ogólnego poziomu agresywności wśród badanej młodzieży z grupy kryterialnej. Podobnie negatywne zdarzenia życiowe dotyczące choroby własnej lub osób bliskich wykazały istotne przewidywanie wzrostu wszystkich wymiarów badanej agresywności wraz z jej ogólnym poziomem.

Uzyskane wyniki dają podstawy do częściowego potwierdzenia hipotezy czwartej (H4) zakładającej, że negatywne zdarzenia życiowe istotnie przewidują wzrost poziomu agresywności (jej wymiarów) w obydwu badanych grupach młodzieży. Brak potwierdzenia powyższej tezy odnaleźć można w odniesieniu do grupy kontrolnej, gdzie standaryzowane współczynniki regresji nie wykazały istotnych związków między negatywnymi zdarzeniami żywymi a agresywnością (i jej wymiarami). W grupie kryterialnej tylko część badanych negatywnych zdarzeń życiowych wykazała istotne warunkowanie zmiennej zależnej.

Podsumowanie

Można stwierdzić, że otrzymane rezultaty badań empirycznych są zgodne ze sformułowanym w literaturze przedmiotu poglądem, iż zdarzenia będące źródłem traumatycznych wydarzeń w życiu dorastającej młodzieży są dość powszechne. Pogląd ten potwierdzają m.in. badania przeprowadzone przez Ninę Ogińską-Bulik (2010) na podstawie, których autorka stwierdziła, że z badań prowadzonych wśród polskich nastolatków w wieku 14–18 lat wynika, że 72% spośród badanych doświadczyło w swoim życiu negatywnego wydarzenia życiowego m.in. utraty ukochanej osoby, przewlekłej lub ostrej choroby, wypadku, urazu. Podobnie badania przeprowadzone przez Małgorzatę Dąbkowską (2006) wskazującej, że „70% dzieci doświadcza różnego rodzaju zdarzeń o charakterze traumatycznym dotyczą przede wszystkim przemocy fizycznej, zaniedbania emocjonalnego czy wykorzystania seksualnego. Powyższe badania korespondują z wynikami uzyskanymi przez Soraye Seedat i in. (2004) na podstawie, których stwierdzono, że ponad 75% nastolatków w Stanach Zjednoczonych i Południowej Afryce oraz w Kenii doświadcza co najmniej jednego zdarzenia traumatycznego w ciągu życia.

Judith A. Cohen i współpracownicy (2010) stwierdzają, że do najczęstszych sytuacji traumatycznych wśród dzieci zaliczyć można m.in.: nadużycia seksualne, przemoc w środowisku domowym, udział w katastrofie czy wypadku, działania wojenne, skutki procedur medycznych czy też śmierć kogoś bliskiego. Badania Jeannette Ickovics i współpracowników (2006) wykazały, że najczęściej występującym wydarzeniem traumatycznym wśród nastoletnich dziewcząt była śmierć

bliskiej osoby. W odniesieniu do młodzieży D. Borecka-Biernat (2013, s. 230) zauważa, iż „w życiu nastolatków szczególnie częste są trudne sytuacje społecznej interakcji zawierające element zagrożenia poczucia bezpieczeństwa, realizacji dążeń czy osiągania celu (zaspakajania potrzeb). Rezultaty badań wskazują, że młodzież w okresie adolescencji za źródło silnego poczucia stresu uznaje konflikty interpersonalne: konflikt z nauczycielem, sprzeczki z kolegami ze szkoły i z sympatią oraz kłótnie z jednym lub obojgiem rodziców i innymi członkami rodziny”.

Przyglądając się bliżej funkcjonowaniu szkoły, a przede wszystkim osobie nauczyciela można wyodrębnić zachowania nauczycieli, które wywołują u uczniów szczególnie rodzaj napięcia emocjonalnego, dezorganizację zachowania, niechęć do szkoły i nauki. Szczególnie wadliwy zespół reakcji nauczycieli wobec uczniów polega na wyrażaniu przekonania o możliwościach intelektualnych uczniów. Znacznie częściej nauczyciele koncentrują się na niedociągnięciach ucznia niż na jego stronach pozytywnych. Następstwem tego typu postępowania nauczycieli jest przeżywanie przez uczniów lęku, gniewu, poniżenia, unikanie kontaktu z nauczycielem, reakcje agresywne. Taka sytuacja prowadzi do wagarowania, a w skrajnych przypadkach do porzucenia szkoły, co w konsekwencji sprzyja podatności uczniów na desocjalizację (Milewska 1996).

Podążając w kierunku dynamiki patologizującego wpływu środowiska szkolnego na ucznia Irena Obuchowska (1983) wymienia następujące aspekty: (1) wymagania stawiane przez szkołę, (2) negatywne kontakty interpersonalne z nauczycielami, (3) lęk przed szkołą, (4) nieprzydatność wiedzy szkolnej oraz (5) zagrożenia psychologiczne uczniów. Podobne stanowisko wyraża Grzegorz Sędek (1995) pisząc, że poczucie zagrożenia psychologicznego uczniów, spowodowane negatywnymi ocenami oraz krytyką ze strony nauczyciela, prowadzi do obniżenia poczucia własnej wartości w sferze intelektualnej i do poszukiwania innych form wzmocnienia samooceny. Poczucie zagrożenia na lekcji wpływa także na podwyższenie bezradności poznawczej ucznia, obniżenie poziomu osiągnięć szkolnych i poszukiwanie wsparcia w środowisku patologicznym. Potwierdzenie odnaleźć można również w badaniach Krystyny Ostrowskiej oraz Janusza Surzykiewicza (2005) na podstawie, których wnioskować można, że istotnymi predyktorami zachowań dewiacyjnych uczniów są: samopoczucie ucznia w szkole oraz w mniejszym stopniu konfliktowy klimat klasy oraz relacje uczeń-nauczyciel.

Należy również odwołać się do prezentowanych wyników badań zaprezentowanych przez M. Kuleszę (2007, s. 276) dotyczących zależności między szkołą a manifestowanymi zachowaniami przemocowymi uczniów w świetle wybranych badań empirycznych. Analiza wyników tychże badań pozwoliła autorowi na stwierdzenie, że wybrane wyniki i wnioski nowszych badań empirycznych dowodzą, że subiektywnie odbierane właściwości środowiska szkoły jest ważnym determinantem społecznych, dewiacyjnych czy przemocowych zachowań uczniów.

Wobec powyższych uzyskanych wyników należy działania wychowawcze skierować ku nauczaniu rozwiązywania konfliktów i rozwoju kompetencji społecznych

w środowisku szkolnym; poszerzanie wiedzy młodzieży na temat stresu i konstruktywnych sposobów radzenia sobie z nim; pomoc młodzieży w nauce strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych i prospołecznego rozwiązywania problemów; tworzenie pozytywnego środowiska szkolnego, w tym zajęć pozalekcyjnych, sportowych i artystycznych; tworzenie pozytywnych relacji uczeń–nauczyciel. Pozytywne środowisko szkolne powinno obejmować obecność nauczycieli i innych specjalistów przekazujących opiekuńcze i wspierające podejście do uczniów. Należy podkreślić, że okazywane w okresie adolescencji zaburzenia w zachowaniu powinny stanowić podstawę wzmożonej pracy nad rozwojem działań wspomagających, których celem byłaby wszechstronna pomoc ukierunkowana na zaspakajanie potrzeb rozwojowych wychowanków. Ponadto okazywany szacunek ze strony nauczycieli oraz ich zainteresowanie i zaangażowanie w sprawy trudne, często związane ze środowiskiem rodzinnym ucznia, poprzez aktywną relację szanującą podmiotowość wychowanka dałoby szansę rozwoju niezależności i możliwości poznania własnych ograniczeń oraz mocnych stron młodzieży. Z uwagi na fakt, że agresywność (i jej wymiary) wykazała istotne związki z występującymi negatywnymi zdarzeniami życiowymi w życiu młodzieży z zakładów resocjalizacyjnych, można sądzić, że należałoby w działaniach resocjalizacyjnych uwzględnić przede wszystkim działania terapeutyczne ukierunkowane na korekcję tychże cech niepożądanych. Przede wszystkim należałoby zwrócić się w kierunku zastosowania Treningu Zastępowania Agresji opierającego się na przekonaniu, iż podstawowymi przyczynami agresywnych zachowań są deficyty dotyczące braku możliwości kontrolowania własnej impulsywności, brak umiejętności prospołecznych oraz niedostateczny rozwój myślenia moralnego, które nie pełni roli korygującej wobec podejmowania zachowań naruszających porządek prawny. Ponadto jak wskazuje Danuta Borecka-Biernat, Paweł Kurtek oraz Agata Woźniak-Krakowian (2018, za: Obuchowska 1996) „istotnie ważne jest zapewnienie nastolatkom potrzeby samodzielności, którą można zrealizować drogą stopniowego rozszerzania swobody młodzieży, uznania społecznego i sukcesu. Jest to sposób na przeciwdziałanie powstawaniu napięć frustracyjnych i zapobieganie wystąpieniu oraz utrwaleniu się niepożądanych form zachowania, takich jak agresja, izolacja, apatia”. Istotnie ważne mogą okazać się działania wychowawców i innych służb społecznych w przeciwdziałaniu działaniom naruszającym normy prawne wśród nieletnich. Tu szczególnego wymiaru mogą nabrać działania profilaktyczne (profilaktyka trzeciorzędowa; wskazująca) skupiająca swoje działania na młodzieży wykazującej zaburzenia w zachowaniu, zachowania patologiczne, lokującej swój cel w zapobieganiu zjawisku nawrotu niepożądanych zachowań.

Mając na uwadze, że środowisko szkolne to nie tylko miejsce zdobywania wiedzy przez uczniów oraz pracy nauczyciela, ale przede wszystkim jest miejscem nawiązywania społecznych relacji, kompetencji i rozwoju własnej indywidualnej tożsamości. Rodzaj relacji z jaką przyjdzie się zmierzyć każdemu uczniowi istotnie „wpływa” na dalsze funkcjonowanie w życiu społecznym. Tu należy podkreślić

ważność relacji uczeń-nauczyciel, która w okresie adolescencji młodzieży zajmuje ważne miejsce w identyfikacji siebie jako ucznia. Jakość tych relacji nader często opatrzona formalizmem ze strony nauczyciela oraz brakiem indywidualnego podejścia skutkuje wycofaniem, apatią, wagarami, brakiem wiary w swoje możliwości, zaburzeniami w zachowaniu, negatywnym obrazem środowiska szkolnego oraz negatywnym obrazem własnej osoby przez ucznia. Wszystkie te skutki negatywnych relacji rzutują na liczbę oraz intensywność występujących konfliktów, które są nieuniknionym elementem każdej społeczności. Od tego jak te konflikty zostaną rozwiązane w dużej mierze zależy od nauczyciela oraz jakości współpracy szkoły i środowiska rodzinnego ucznia.

**Abstract: Aggressiveness of adolescents and negative life events
in the light of comparative studies on adolescents|in correctional
facilities and high schools**

The article presents an analysis of the results of research carried out among minors staying in rehabilitation facilities (the criterion group) and among high school students who comply with legal standards (the control group). The aim of the conducted research was to analyze the existing differences and relations between negative life events and the general level of aggressiveness and its aspects (physical aggression, verbal aggression, anger and hostility). The research tools applied include: The Questionnaire and the Buss-Perry Aggression Questionnaire. The research was of quantitative nature. The data analysis using the Student's t-test and the Chi-square test showed a number of significant differences in the severity of the general level of aggressiveness and its aspects and in the occurrence of negative life events between the research groups. The analysis of correlations using the Pearson's *r* coefficient between negative life events and aggressiveness (and its aspects) revealed significant relations between variables only in the group of youth from rehabilitation facilities. On the other hand, regression analysis in the group of minors from rehabilitation facilities showed that the most important predictors determining the increase in aggressiveness (and its aspects) are the negative life events relating primarily to the school environment. Factors relating to one's own or a relative's illness and being a victim of domestic violence or a victim of crime have also proved to be important.

Keywords: Aggressiveness, negative life events, aggression, anger, hostility, minors, crime, social rehabilitation.

Bibliografia

- [1] Abram K.M., Teplin L.A., Charles D.R., Longworth S.L., McClelland G.M., Dulcan M.K., 2004, *Posttraumatic stress disorder and trauma in youth in juvenile detention*, „Archives of General Psychiatry”, Vol. 61, s. 403–410.
- [2] Aresenault L., Tremblay R., Boulerice B., Saucier J., 2002, *Obstetrical complications and violent delinquency: Testing two developmental pathways*, „Child Development”, Vol. 73, s. 496–508.

- [3] Borecka-Biernat D., 2006, *Rodzinne uwarunkowania zadaniowej i obronnej strategii radzenia sobie młodzieży w trudnych sytuacjach społecznych*, „Polskie Forum Psychologiczne”, t. 11, nr 2, s. 271–286.
- [4] Borecka-Biernat D., 2011, *Temperamentalne i rodzinne dyskryminanty unikowego sposobu radzenia sobie młodzieży w trudnych sytuacjach społecznych*, „Chowanna”, nr 2, s. 301–319.
- [5] Borecka-Biernat D., 2012, *Kwestionariusz strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 1–2, s. 86–118 .
- [6] Borecka-Biernat D., 2013, *Emocjonalny wymiar agresywnej strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego i jej uzależnienia od postaw wychowawczych w rodzinie*, [w:] *Zachowania agresywne dzieci i młodzieży. Uwarunkowania oraz możliwości ich przezwyciężenia*, (red.) D. Borecka-Biernat, Wydawnictwo Difin, Warszawa, s. 299–249.
- [7] Borecka-Biernat D., Kurtek P., Woźniak-Krakowian A., 2018, *Radzenie sobie młodzieży w sytuacjach trudnych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- [8] Buss A.H., Perry M., 1992, *The Aggression Questionnaire*, „Journal of Personality and Social Psychology”, Vol. 63, Issue 3, s. 452–459.
- [9] Cohen J.A., Bukstein O., Walter H., Benson S.R., Chrisman A., Farchione T.R., Hamilton J., Keable H., Kinlan H., Schoettle U., Siegel M., Stock S., Medicus J., 2010, *Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with posttraumatic stress disorder*, „Journal of the American Academy of Child and Adolescents Psychiatry”, Vol. 49, s. 414–430.
- [10] Corrado R.R., Freedmon L.F., 2011, *Youth at-risk of serious and life-course offending. Risk profiles, trajectories, and interventions*, „International Journal of Child, Youth and Family Studies”, Vol. 2, s. 197–237.
- [11] Cywińska M., 2013, *Sytuacje stresowe w wyzwalaniu zachowań agresywnych dzieci* (s. 183–199), [w:] *Zachowania agresywne dzieci i młodzieży. Uwarunkowania oraz możliwości ich przezwyciężenia*, (red.) D. Borecka-Biernat, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- [12] Dąbkowska M., 2006, *Wpływ traumatycznych doświadczeń na zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży*, „Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej”, nr 4(6), s. 161–164.
- [13] Ferguson C.J, Miguel S.C, Hartley R.D., 2009, *A multivariate analysis of youth violence and aggression: The influence of family, peers, depression, and media violence*, „Journal of Pediatrics”, Vol. 155, Issue 6, s. 904–8.
- [14] Ford J.D., Hartman J.K., Hawke J., Chapman J.C., 2008, *Traumatic victimization posttraumatic stress disorder, suicidal ideation, and substance abuse risk among juvenile justice-involved youths*, „Journal of Child and Adolescent Trauma”, Vol. 1, s. 75–92.
- [15] Ford J.D., Chapman J., Connor D.F, Keith R., 2012, *Cruise Complex Trauma and Aggression in Secure Juvenile Justice Settings*, „Criminal Justice and Behavior”, Vol. 39, Issue 6, pp. 694–724.
- [16] Foster E.M., Jones D.E., 2005, *The high costs of aggression: Public expenditures resulting from conduct disorder*, „American Journal of Public Health”, Vol. 95, s. 1767–1772.
- [17] Gierowski J.K., Błaszczuk E., Korpała-Bętkowska B., Szykklarz A., Starowicz A., Lickiewicz J., 2012a, *The temperamental determinants of psychopathy in perpetrators of aggressive crimes – research report*, „Problems of Forensic Sciences”, Vol. 90, s. 155–163.

- [18] Gierowski J.K., Grygoruk J., 2012, *Psychopathy and narcissism vs. the emotional and instrumental value of aggression and auto-aggression among recidivists*, „Problems of Forensic Sciences”, Vol. 89, s. 36–56.
- [19] Guskowska M., Gorący A., Rychta-Siedlecka J., 2001, *Ważne zdarzenia życiowe i codzienne kłopoty jako źródło stresu w percepcji młodzieży*, „Edukacja Otwarta”, nr 4, s. 155–164.
- [20] Hodgins S., Kratzer L., McNeil T., 2001, *Obstetric complications, parenting, and risk of criminal behavior*, „Archives of General Psychiatry”, Vol. 58, s. 746–752.
- [21] Ickovics J.R., Meade C.S., Kershaw T.S., Milan S., Lewis J.B., Ethier K.A., 2006, *Urban teens: Trauma, posttraumatic growth, and emotional distress among female adolescents*, „Journal of Consulting and Clinical Psychology”, Vol. 74, Issue 5, s. 841–50.
- [22] Jaworski R., 2000, *Konflikt pokoleń w okresie adolescencji. Psychologiczne aspekty radzenia sobie ze stresem*, [w:] *Problemy człowieka w świecie psychologii*, (red.) J. Jaworski, A. Wielgus, J. Łukjaniuk, Wydawnictwo Naukowe NOVUM, Płock, s. 27–54.
- [23] Kosewski M., 1977, *Agresywni przestępcy*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- [24] Krahé B., 2006, *Agresja*, Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne, Gdańsk.
- [25] Kulesza M., 2007, *Klimat szkoły a zachowania przemocowe uczniów świetle wybranych badań empirycznych*, „Seminare”, nr 24, s. 261–277.
- [26] Liu J., Wuerker A., 2005, *Biosocial bases of violence: Implications for nursing research*, „International Journal of Nursing Studies”, Vol. 42, s. 229–241.
- [27] Lopez V., Emmer E., 2002, *Influences of beliefs and values on male adolescents' decision to commit violent offenses*, „Psychology of Men & Masculinity”, Vol. 3, Issue 1, s. 28–40.
- [28] Milewska E., 1996, *Środowisko szkolne a zaburzenia zachowania u dzieci*, [w:] *Zanim w szkole będzie źle. Profilaktyka zagrożeń*, (red.) K. Ostrowska, J. Tatarowicz, Wydawnictwo CMPP-P MEN, Warszawa.
- [29] National Research Council and Institute of Medicine, 2002, *Juvenile Crime, Juvenile Justice. Panel on Juvenile Crime: Prevention, Treatment and Control*, [w:] *Committee on Law and Justice and Board on Children, Youth and Families*, (eds.) J. McCord, C. Spatz-Widon, N.A. Crowell, National Academy Press, Washington, DC, s. 13–44.
- [30] Obuchowska I., 1996, *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- [31] Obuchowska J., 1983, *Dynamika nerwic. Psychologiczne aspekty zaburzeń nerwicznych u dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- [32] Ogińska-Bulik N., 2010, *Doświadczenie sytuacji traumatycznych a zjawisko potraumatycznego rozwoju u młodzieży*, „Psychologia Rozwojowa”, nr 15(3), s. 33–42.
- [33] Ogińska-Bulik N., 2015, *Strategie radzenia sobie a osobowy wzrost u nastolatków, którzy doświadczyli negatywnych wydarzeń życiowych*, „Polskie Forum Psychologiczne”, t. 20, nr 2, s. 149–169.
- [34] Ostrowska K., Surzykiewicz J., 2005, *Zachowania agresywne w szkole. Badania porównawcze 1997–2003*, CMPPP.
- [35] Patterson G.R., Chamberlain P., Reid J.B., 1982, *A comparative evaluation of parent training procedures*, „Behaviour Therapy”, Vol. 13, s. 638–650.
- [36] Polak K., 2010, *Uczeń w sytuacji konfliktów szkolnych*, [w:] *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież?*, (red.) D. Borecka-Biernat, Wydawnictwo Difin, Warszawa.

- [37] Poraj G., Poraj-Weder M., 2018, *Agresja pomiędzy rodzeństwem – ciemna strona socjalizacji w rodzinie?*, „Psychologia Wychowawcza”, Vol. 56(70), nr 14, s. 155–171.
- [38] Ribner N., 2005, *Terapia nastolatków*, GWP, Gdańsk.
- [39] Sędek G., 1995, *Bezradność intelektualna w szkole*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- [40] Seedat S., Nyamai C., Njenga F., Vythilingum B., Stein D. J., 2004, *Trauma exposure and post-traumatic stress symptoms in urban African schools: Survey in Cape Town and Nairobi*, „British Journal of Psychiatry”, Vol. 184, s. 169–175.
- [41] Sharma M.K., Marimuthu P., 2014, *Prevalence and Psychosocial Factors of Aggression Among Youth*, „Indian Journal of Psychological Medicine”, Vol. 36, Issue 1, s. 48–53.
- [42] Tyszkowa M., 1977, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa.
- [43] Zakireh B., Ronis S.T., Knight R.A., 2008, *Individual beliefs, attitudes, and victimization histories of male juvenile sexual offenders*, „Sexual Abuse: Journal of Research & Treatment”, Vol. 20, s. 323–351.